

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Біляцької Вікторії Вікторівни

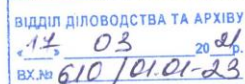
«Лінгвопоетична репрезентація дискурсу Середньовіччя в німецькій художній прозі XX століття», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (спеціальність 10.02.04 – германські мови)

Дисертацію В.В. Біляцької присвячено вивченню засобів відтворення дискурсу Середньовіччя у німецькомовному дискурсі XX століття на матеріалі творів Г. Гессе, Л. Фейхтвангера, Л. Рінзер. Предметом дослідження постають лексико-семантичний, текстоспецифічний та лінгвоконцептуальний аспекти лінгвопоетичної репрезентації дискурсу Середньовіччя в сучасних творах.

Тема дисертації є актуальною і науково значущою, оскільки стосується спостережень глобальних ідей і засобів відображення дискурсу однієї епохи у дискурсі наступних часів. Завданням роботи було вивчення шляхів лінгвопоетичної репрезентації дискурсу Середньовіччя у сучасній літературі. Для цього необхідно було схарактеризувати сучасні твори-репрезентанти, дослідити лінгвопоетичну організацію дискурсу Середньовіччя, зокрема, його концептосистему, що відображала тогочасну картину світу.

Слід відзначити суттєве використання дисертанткою міждисциплінарного підходу до досліджень, зокрема, спираючись на медієвістику, лінгвостилістичні студії, соціо- та лінгвокультурні засади, контекстуальний аналіз.

Авторка досить успішно виконала ці завдання; завдяки її комплексному підходу до досліджень отримані переконливі висновки, вагомі результати. Тема дисертації та її результати мають безперечні ознаки наукової новизни. Представлена робота є однією з перших в Україні, в якій порушено і в значній мірі вирішено лінгвістичне питання художньої інтерпретації стародавньої епохи в сучасних творах, її картини світу, концептосистеми.

До вивчення репрезентації середньовічного дискурсу існує кілька лінгвістичних підходів, зокрема лінгвопоетичний. Всі підходи стикаються з проблемою: відображення дискурсу Середньовіччя, його концептів, понять у сучасному дискурсі може бути лише опосередкованим. У сучасному художньому дискурсі складно буквально наводити середньовічний текст і аналізувати, пояснювати його концепти. Природа сучасного художнього дискурсу припускає лише загальну характеристику стародавніх концептів, концептосфери, картини світу. Середньовічні персонажі у висвітленні сучасних авторів уособлюють тогочасну картину світу, презентують її концепти через пояснення і оцінювання авторів художніми засобами.

Описана проблема зумовила логіку структури дослідження, побудову її етапів. У першому розділі всебічно схарактеризовано середньовічний дискурс, методику його дослідження з лінгвопоетичних позицій. При цьому фактично задекларовано недостатність лінгвостилістичного дослідження, оскільки там звертається увага лише на мовно-мовленнєвий аспект. За твердженням авторки лінгвопоетика, спираючись на науку про Середньовіччя (медієвістику), має ширші можливості дослідження середньовічного дискурсу. Наведені твердження авторки не викликають заперечень, якщо розглядати лінгвостилістику у її первісному вигляді попереднього століття і раніше. З тих пір до неї включено композицію тексту як явище стилю, рівні якої охоплюють аналіз усіх аспектів тексту і дискурсу – формальний, змістовий, концептуальний, образний. З композиційно-стилістичних позицій є можливість аналізувати й естетичний аспект дискурсу, але це не означає, що композиційно-стилістичне дослідження поглинає лінгвопоетику. Слід зауважити, що в дисертації є посилання лише на більш ранніх розробників лінгвостилістичної парадигми (Ш. Баллі, О.А. Потебня, Г.О. Винокур, В.В. Виноградов, К. Аделунг); відомості про більш сучасні роботи із залученням композиційно-стилістичної концепції відсутні.

У цілому, в першому розділі здійснено масштабний огляд підходів до вивчення дискурсу Середньовіччя, окреслено особливості методики лінгвопоетичного дослідження. Слід відзначити численні фонові знання про Середньовіччя, що надані авторкою, а також ретельну характеристику романів Г. Гессе, Л. Фейхтвангера, Л. Рінзер, яка сприяє подальшому розумінню суті репрезентації середньовічної картини світу, її концептів у сучасній літературі.

У другому розділі досліджено репрезентацію мовної картини світу середньовічного дискурсу в романах Г. Гессе, Л. Фейхтвангера, Л. Рінзер. Схарактеризовано лексику Середньовіччя, зокрема топоніми, описано типові фразеологізми, особливості стилю листування. Слід відзначити досить вдалу, хоча й стислу демонстрацію авторкою того, як сучасні романісти не просто використовують середньовічний мовний арсенал, але й акцентують увагу на аксіологічній, естетичній, світоглядній ролі середньовічної лексики і фразеології.

Студії мовленнєвого втілення концептів, які здійснено в розд.2, є єдиним шляхом доказу їх існування в дискурсі. Тому дослідження розділу 2 відіграють важливу роль у подальшому вивченні відтвореної концептуальної картини світу Середньовіччя.

У третьому розділі йдеться про відтворення концептуальної картини світу середньовічного дискурсу в сучасних літературних пам'ятках. Схарактеризовано кілька провідних релігійних концептів та два побутових концепти-антиподи КРАСА і ПОТВОРНІСТЬ. Важливим є наведене зауваження С.С. Неретіної «Загалом, середньовічна думка не винаходила концепт, а витворювала його у процесі співбесіди, під час якої звертання до іншого в іманентному плані буття передбачало одночасну причетність до акту спілкування з трансцендентним джерелом слова – Богом, тому все, що виголошувалося, мало жертвний відтінок, бо здійснювалося у присутності Бога як свідка» (с. 137 дис.).

У той же час, відтворюючи середньовічні концепти, Л. Фейхтвангер акцентує абсолютну, найвищу цінність, авторитетність Бога в Середньовіччі. Абсолют містить в собі всі норми моралі, поведінки, що проголошується персонажами Фейхтвангера (с. 133 дис.). У цьому ж прикладі та в інших за допомогою спрощеного мовлення персонажів показано аксіоматичність християнських цінностей. Авторка наводить і протилежні приклади, обіграні в сучасних романах: у Середньовіччі критика церкви прирівнювалась неповазі до Бога.

У цілому розділ надає цілісну характеристику концептуальної картини світу Середньовіччя та її сучасного представлення. Цьому не в останню чергу сприяє не тільки опис позитивних концептів тієї епохи, а й їх антиподів.

Здійснений аналіз висвітлив достоїнства дисертаційної роботи В. В. Біляцької та її досягнення: з'ясовано теоретичне підґрунтя лінгвопоетичного вивчення дискурсу Середньовіччя та засобів його відтворення у німецькомовних романах XX століття, розроблено методику комплексного дослідження обраного об'єкта, описано ментальні та мовленнєві способи представлення німецькомовної картини світу Середньовіччя, змодельовано відповідну концептосферу та механізми її сучасної репрезентації.

Дисертація складає враження завершеної, системної роботи, написана науковою мовою з опорою на поняття сучасної лінгвістики з чітко поставленими цілями й завданнями та їх ефективним лінгвістичним розв'язанням. Ілюстративні матеріали і посилання на наукові джерела є репрезентативними. Публікації авторки та автореферат у цілому відображають концепцію дисертації та результати дослідження.

Разом з тим, надаючи загальну позитивну оцінку дослідження, зазначаємо і деякі непринципові недоліки чи дискусійні моменти роботи, що супроводжують складні і новаторські роботи, до яких без сумніву слід віднести представлену дисертацію. Зазначені нижче зауваження ніяк не знижують загальної наукової та практичної цінності роботи.

1. Ключова тема досліджень у дисертації – відтворення середньовічного дискурсу в сучасній німецькій художній прозі. Як розуміти це відтворення з лінгвістичної точки зору? Про це в роботі є численні міркування авторки та цитати інших авторів, але чітка відповідь відсутня. Прикладами таких міркувань є: «Релігійне мислення зв'язується сучасним німецьким художнім дискурсом з науковим мисленням через розвиток екзегетики – середньовічної герменевтики» (с.135 дис.). «Для адекватного розуміння творчості у канонічній християнській культурі набувають значення такі положення іконології святих отців: богопізнання, пріоритетність символічного образу в передаванні знань про істину, онтологічна і генетична співвіднесеність художнього образу з його трансцендентним первообразом ...» (за Л.В. Левшун, с. 88 дис.). Також для осягнення художнього тексту як єдиного цілого П.В. Білоус пропонує вдаватися до поняття «інтерпретація» з виокремлення її етапів (с. 55 дис.). Однак ці думки не є конкретними, не є прямою відповіддю на запитання. На наш погляд, відтворення дискурсу попередньої епохи у сучасному дискурсі полягає в такому.

Концепти минулого часу, занурені в свою епоху, потребували того часу меншої оцінки, вони були, вочевидь, аксіоматичні для стародавніх адресатів. Це означає, що завданням стародавнього дискурсу було, в першу чергу, активізувати концепти, інформувати про них аудиторію простим або образним мовленням та оцінювати лише сакральний аспект понять. У сьогоденні сутність і значення тих концептів частково втрачено, хоча найменування зберігаються. Отже, відтворення повноти середньовічних концептів у сучасному дискурсі перш за все полягає в поновленні їх оцінки, зокрема, естетичної. Відтак, з лінгвістичної точки зору відтворення дискурсу Середньовіччя у сучасному дискурсі відбувається за тенденцією: в концепті Середньовіччя превалюють інформаційний та асоціативно-образний складники; у відтвореному концепті превалює оцінний складник.

2. Одним із найефективніших вербальних механізмів поновлення середньовічних концептів у творах Л.Фейхтвангера є невластиве-пряме

мовлення, в якому ненав'язливо поєднано думку середньовічного персонажа та її авторську інтерпретацію, оцінку (Л. С. Піхтовнікова. «Предпосылки самоорганизации несобственно-прямой речи в художественном дискурсе», 2019, ЗНУ). Слід зазначити, що оцінку поновлених середньовічних концептів можливо зрозуміти лише в наведених цілком фрагментах тексту сучасних авторів, а саме з контексту цих фрагментів. Саме невластиве-пряме мовлення і створює цей контекст. На жаль, цей механізм в дисертації не розглянуто, однак це може бути значною перспективою подальших досліджень.

3. У розділах під час викладу досліджень не завжди вистачає прозорості, чітких резюме; не повністю зрозуміло, як саме використовуються середньовічні тексти у відновленні середньовічного дискурсу в сучасній літературі, наприклад, тексти Гільдегарди фон Бінген. Майже відсутня систематизація засобів відновлення релігійних понять середньовіччя, графічні ілюстрації структур мовної та концептуальної картини світу Середньовіччя. Як наслідок цього – не завжди конкретні висновки за розділами.

4. Перспективи подальших досліджень у Загальних висновках позначені занадто абстрактно і широко, тому не зрозуміло, як їх реалізувати. Безперечно, еволюція концептосфери, включаючи її відновлення, є синергетичним процесом. Дослідити еволюцію – велика перспектива, але її реалізація потребує глибокого підґрунтя, а саме спирається на такі роботи: Самоорганізація концептивних систем (А.Н. Приходько), Самоорганізація дискурсу (Л.С. Піхтовнікова) (кол. монографія «Синергетика в филологических исследованиях», 2015); Синергійність англomовного релігійного дискурсу (Кравченко Н. О., 2016) та інші.

Детальний аналіз дисертації В. В. Біляцької дає підстави стверджувати, що позитивні якості дослідження значно домінують над виявленими дискусійними моментами.

Дисертаційна робота Біляцької Вікторії Вікторівни «Лінгвопоетична репрезентація дискурсу Середньовіччя в німецькій художній прозі

XX століття» відповідає вимогам „Порядку присудження наукових ступенів“, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р. щодо кандидатських дисертацій, є вагомим внеском у лінгвістику тексту, лінгвопоетику дискурсу різних епох та в концептологію, а її авторка В.В. Біляцька заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Доктор філологічних наук, професор
Професор кафедри прикладної лінгвістики
Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського «ХАІ»

Піхтовнікова Л. С.

Підпис Л.С. Піхтовнікової засвідчую

Учений секретар

Чмихун С.Є.